

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **“ОСОБЛИВОСТІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ
СЛОВОТВОРЧИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗІ СТЕРТОЮ ДИЗАРТРИЄЮ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL3-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Маргарита ТКАЧУК

Керівник:
Світлана ПОЛЩУК,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ СТЕРТОЇ ДИЗАРТРІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЛОГОПЕДІЇ	7
1.1. Методологічні основи поняття «стерта дизартрія»	7
1.2. Прояви стертої дизартрії у дітей старшого дошкільного віку та особливості мовних порушень у структурі дефекту при стертій дизартрії ...	22
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ СТЕРТОЮ ДИЗАРТРІЄЮ ...	37
2.1. Етапи логопедичної роботи з корекції дизартрії	37
2.2. Основні форми логопедичного впливу	43
2.3. Логопедична робота з розвитку словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією	56
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Згідно з сучасними освітніми стандартами, діти дошкільного віку здобувають обов'язкову дошкільну освіту з п'ятирічного віку. У зв'язку з цим навчання у початковій школі дітей з шести (семи)-річного віку потребує більш своєчасного і результативного дослідження та діагностики їх мовленнєвої функції з урахуванням психологічних, лінгвістичних, психолінгвістичних, логопедичних даних про мовленнєву діяльність при нормальному та порушеному онтогенезі, розробку на цій основі нового змісту корекційно-попереджувального та розвивального навчання. Існуючі вимоги до дитячого мовлення вимагають від дітей старшого дошкільного віку такого рівня засвоєння обсягу практичних мовних знань, умінь і навичок, який був би базовим для успішного навчання в початковій школі; особливо важливо це для тих дітей, які не мали відповідного навчання і не відвідували загальноосвітні або спеціальні дошкільні заклади освіти [73, с. 54].

Проведені нами дослідження наукових праць (незважаючи на нагромаджений великий теоретичний матеріал з проблем етіології, симптоматики різноманітних клінічних невимовних і мовних порушень при стертій дизартрії), які стосуються даної проблеми, свідчить про недостатньо вивчені прояви дизартрії. Так на сьогоднішній день не існує єдиного термінологічного підходу до позначення цього мовного розладу. Недостатньо вивченими є питання, які стосуються формування словотворчих умінь у дітей із зазначеним мовним розладом, відсутні експериментальні дані про характер і специфіку порушень словотвору при легкому ступені дизартрії. Крім всього іншого, недостатньо диференційованими (в залежності від механізму і структури дефекту) при різних проявах стертої дизартрії залишаються існуючі методи корекційно-логопедичної роботи. Не до кінця вирішеною на сьогоднішній день є проблема розробки науково-обґрунтованої системи лінгвістичного матеріалу, що використовується для закріплення мовленнєвих умінь, в тому числі словотворчих у дітей зі стертою дизартрією.

Усе вище сказане дає нам підстави зробити висновок про актуальність вибраної нами теми досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукова робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Проблема дослідження полягає в недостатній вивченості особливостей логопедичної роботи з формування і розвитку словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією.

Об'єкт дослідження – процес корекції стертої дизартрії у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – корекційно-логопедична робота з розвитку словотворчих умінь у процесі корекції стертої дизартрії у дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження: визначити оптимальні шляхи корекційно-логопедичної роботи з розвитку словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією.

У відповідності з метою дослідження сформульовані наступні **завдання:**

1) здійснити аналіз теоретико-методологічних підходів до проблеми лексико-граматичних порушень у дітей дошкільного віку зі стертою дизартрією;

2) систематизувати діагностичний матеріал (завдання, вправи) для обстеження та корекції словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією;

3) виявити особливості словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією;

4) здійснити (провести) апробацію в процесі експериментально-логопедичної роботи діагностичного матеріалу, спрямованого на розвиток словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією.

Гіпотеза дослідження. Розвиток словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку буде ефективним при дотриманні наступних умов:

- при системному підході до формування правильної вимови;
- при диференційованому підході до процесу корекції стертої дизартрії.

Методи дослідження:

- аналіз науково-теоретичної та спеціальної літератури;
- спостереження за мовленням дітей;
- синтез, систематизація та класифікація друкованих джерел з досліджуваної теми, що дало можливість визначити її суть, об'єктивно окреслити внесок фахівців (логопедів) в розвиток словотворчих умінь дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією;
- аксіологічний метод, який забезпечує висвітлення раціональних цінностей здійснення логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією;
- аналіз результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні виникнення та розвитку дизартрії та експериментальній перевірці методики шляхів та засобів корекційно-логопедичної роботи направленої на подолання цього виду захворювання у дітей старшого дошкільного віку, яка ґрунтує на колективній взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в збагаченні змісту роботи вихователів дитячих закладів дошкільної освіти, що стосується дітей старшого дошкільного віку з дизартрією, новими логокорекційними прийомами, що сприятиме більш якісному вирішенню проблем.

Дослідження проводилось **на базі** закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу для дітей № 49 “Малятко” Чернівецької міської ради.

Апробація результатів дослідження – доповідь на науково практичній конференції викладачів та магістрантів КПНУ імені Івана Огієнка.

Результати дослідження опубліковані в статті «Логопедична робота з розвитку слловотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією». Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки та психології / за ред. О. Гаврилова. Вип. 16. Кам’янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2023. С. 94-99.

Структура та обсяг роботи. Робота містить вступ, два основних розділи, висновки, список використаних літературних джерел. Робота викладена на 83 сторінках загального тексту, з них 73 сторінки – основного. робота

ВИСНОВКИ

В ході проведених нами досліджень щодо проблеми боротьби з проявами стертої дизартрії у дітей старшого дошкільного віку нами було встановлено:

1. Стерта дизартрія є поширеним мовним порушенням серед дітей дошкільного віку, яке має тенденцію до значного зростання. Вона часто поєднується з іншими мовними розладами (заїканнями, загальним недорозвитком мовлення тощо). Безумовно, це досить складна мовна патологія, прояви якої спостерігаються в розладах фонетичного та просодичного компонентів мовленнєвої функціональної системи, і що виникає внаслідок невираженого мікроорганічного ураження головного мозку (що підтверджує складність даного виду захворювання, яке потребує тривалої боротьби).

Це захворювання може проявлятися як у важкій, так і в легкій формі (стерта форма, дизартричний компонент). Симптомами її прояву є порушення рухів органів артикуляційного апарату, загальної та дрібної моторики, нечітка вимова.

Стерта дизартрія відзначається недостатністю окремих м'язових груп (губ, язика, м'якого піднебіння, швидке виснаження внаслідок ураження тих чи інших відділів нервової системи); рухові розлади: труднощі знаходження певного положення губ і язика необхідного для вимовлення звуків. Це в свою чергу негативно впливає на формування фонематичної та лексико-граматичної сторони мовлення і ускладнює процес шкільного навчання дітей.

2. З метою запобігання поширенню даного захворювання і застосування відповідної логопедичної роботи з корекції дизартрії необхідно в першу чергу здійснити (провести) медичне обстеження дитини, при якому, перш за все, необхідно звернути увагу на аналіз (на його обтяження), а також на психомоторний і ранній мовленнєвий розвиток дитини. Необхідно обстежити загальну і дрібну моторику, артикуляційний апарат.

Для якнайшвидшого досягнення позитивних результатів потрібно, щоб здійснювана корекційна робота проводилася спільно з логопедом, необхідними також є консультація лікаря-психоневролога і фахівця з лікувальної фізкультури.

Крім всього іншого, вище сказаного, для здійснення повноцінної корекції необхідно, перш за все, встановити тісний контакт з дитиною, уважно і дбайливо ставитися до неї.

Успіх логопедичних занять в боротьбі зі стертою дизартрією багато в чому залежить від раннього початку та систематичності проявів. Великий вплив на успіх логопедичної роботи з стертою дизартрією має форма представлення матеріалів обстеження, яке проводилось відповідними фахівцями.

3. При стертій дизартрії спостерігається різке фонетико-фонематичне порушення вимови. Фонетико-фонематичне порушення у структурі дефекту при стертій дизартрії виражається в спотвореннях, змішуваннях, заміні, в пропусках звуків. Названі порушення і порушення простотичних компонентів промови обумовлені органічною недостатністю іннервації м'язів мовного апарату (дихального, голосового та артикуляційного відділів периферичного мовного апарату).

Найбільш поширеними у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією є порушення вимови свистячих звуків. За ними слідують порушення вимови шиплячих звуків. Менш поширеними виявляються порушення вимови норних звуків. Найбільш важкими у вимові для дітей зі стертою дизартрією виявляються тверді свистячі, для яких характерним є міжзубна вимова.

Виділяють три групи дітей зі стертою дизартрією, що відрізняються характерними порушеннями звукові мови:

- перша група характеризується порушенням звуковимови в множинних викривленнях і у відсутності звуків;
- друга група: експресивна мова оцінюється задовільно;

- третя група: експресивна мова дітей цієї групи зі стертою дизартрією сформована незадовільно (вирізняється імпресивна агроматизма, тобто труднощі розуміння складних логіко-граматичних конструкцій пропозицій).

Порушення формування лексики у дітей старшого дошкільного віку виражається як у незнанні багатьох слів, так і в труднощах пошуку відомого слова.

У дітей зі стертою дизартрією в ході наших досліджень виявлено велику кількість вербальних парафазій, замін і змішань слів.

4. Логопедична робота з розвитку словотворчих умінь у дітей старшого дошкільного віку в наших дослідженнях включала в себе констатуючий, формуючий та контрольний експерименти, в основу яких були покладені наступні принципи:

- цілісного, системного підходу;
- комплексного підходу;
- принцип динамічного вивчення;
- принцип єдності корекційних, освітніх, виховних завдань;
- принцип корекційної спрямованості загальноосвітніх занять та режимних моментів;
- принцип індивідуалізації і диференціації навчання на основі комплексної діагностики розвитку дошкільника тощо.

В результаті проведеного експерименту було встановлено: середньогруповий показник дорівнює 9,8 балів.

Аналіз індивідуальних графіків показує, що високий рівень виконання індивідуальних завдань (100%-75%) в експериментальній групі, яка включала 12 дошкільників, не спостерігався ні в якому завданні. Рівень вищий середнього (75%-50%) простежувався в однієї дитини.

На середньому рівні (50%-25%) – виконали завдання – 50% дітей.

Крім індивідуальних завдань експериментом передбачались групові завдання, які в основному були виконані на середньому і нижче середнього рівня, що свідчить про те, що словотворчі вміння у дітей старшого

дошкільного віку зі стертою дизартрією сформовані недостатньо, що потребує спеціальної логопедичної роботи.

В загальному ми можемо стверджувати, що результати проведеного нами дослідження з дітьми старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією свідчить, що система корекційної роботи повинна бути спрямована на ліквідацію перешкод, які з'являються у дітей в процесі їхнього навчання в закладі загальної середньої освіти. Щоб досягти максимального ефекту в боротьбі з дезарією у дітей старшого дошкільного віку (і не тільки) потрібно добитись комплексного, повномасштабного здійснення логопедичної роботи, направленої на розвиток словотворчих умінь. Саме на це повинна бути націлена робота логопеда і всього вчительського складу закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т.Ю., Карабекова Н.В. Корекція психологічного розвитку молодших школярів на початкових етапах навчання. «Питання психології», № 1, 1991.
2. Базовий компонент дошкільної освіти [Богущ А.М., Беленька Г.В., Богинич О.М. та інші]; наук. керівник: А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф. д. пед.н-к. К.: ТОВ “МЦФЕР-Україна”, 2012. 26 с.
3. Барко В.І., Барко В.В. Діагностика індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами мовлення за допомогою тесту Роршаха. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. № 27. 242 с. С.22-27.
4. Богущ А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : Підручник / Богущ А.М, Гавриш Н.В.; за ред. А.М. Богуща. К.: Вища школа, 2007, 542 с.
5. Бондаренко М.І. Збірник логопедичних диктантів. Київ. Шкільний світ. 2015. 104 с.
6. Боровик І.Г. Тренують пальчики малята, щоб гарно розмовляти. Харків. Ранок. 2011. 64 с.
7. Боряк, О.В. Характеристика просодичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з дизартрією. Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. Київ: Видавництво Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 13, 2011. С. 57-64
8. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. Москва. Просвещение. 1960. 216 с.
9. Выготский Л.С. Предистория письменной речи. Москва-Ленинград. Медицинская литература. 1935. 246 с.

10. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. Москва. Просвещение. 1995. 385 с.
11. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Київ. Просвіта. 2001. 416 с.
12. Гаврилова Н.С. Методика формування моторної готовності до оволодіння правильною вимовою фонем у дітей з дислалією, ринологією та дизартрією. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», 2012.
13. Гаврилова Н.С. Методика формування та стимуляції вимови фонем. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць: Вип. 13. Кам'янець-Подільський. ПП Медобори-2006. 2019. С. 18-37.
14. Гаврилова Н.С. Система корекції порушень фонетичного боку мовлення. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. № 27. 242 с. С. 37-44.
15. Галущенко В.І. Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії: дис...канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2012. 247 с.
16. Галущенко В.І. Вплив перинатальних факторів в генезі порушень у дітей з різними формами стертої дизартрії / В. І. Галущенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 38. С. 55-60.
17. Галущенко В.І. Сучасний підхід до комплексного обстеження та планування корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми-дизартріками / В.І. Галущенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та

- спеціальна психологія: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 18. С. 34-36.
- 18.Голуб А.В. Історичний аспект проблеми дизартрії (хронологізація. перший та другий періоди) / А.В. Голуб. // Корекційна та соціальна педагогіка та психологія. 2013. №6. С. 30-40.
- 19.Голуб А.В. Узагальнені результати впровадження інноваційного підходу до корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку при дизартріях // Науково-методичний журнал «Логопедія» / за ред. М.К. Шеремет . К.,: ДІА, 2018. № 12. С. 19-23.
- 20.Деделюк Н.А. Теорія і методика адаптивної фізичної культури: навч.-метод. посібник для студентів / Н.А. Деделюк. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 68 с.
- 21.Дефектологічний словник / Бондар В.І., Синьов В.М., ... Соботович Є.Ф. та ін. За ред. акад. В.І. Бондаря, акад. В.М. Синьова. К.: «МП Леся», 2011.
- 22.Дідкова Л.М. Корекційна робота при стертій дизартрії / Л. М. Дідкова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 23. С. 63-66.
- 23.Дідкова Л.М. Мовленнєва і немовленнєва симптоматика стертої дизартрії / Л.М. Дідкова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 21. С. 69-72.
- 24.Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам: Книга 3. / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. К.: Наук. світ, 2006. 212с.
- 25.Диль-Костіна Н. Особливості логопедичної роботи з усунення дизартричних порушень // Дефектологія, 2007. № 2. С. 27-31.
- 26.Журавльова Л.С. Діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими

- порушеннями у системі освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 19 : Корекційна педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. Вип. 32. У 2-х ч. Київ. НПУ ім. М. Драгоманова. 2016. Ч 1. С. 101-107.
27. Журавльова Л.С. До проблеми корекції мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць Вип. 7, у 2-х т. Кам'янець–Подільський. Медобори-2006. 2016. Т. 1. С. 133-144.
28. Журавльова Л.С. Сучасні підходи до вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Вип. 8. Кам'янець–Подільський. Медобори-2006. 2016. С. 89-101.
29. Заплатна С.М. Сучасний підхід до проблеми логопедичного обстеження дітей з недорозвитком мовлення // Педагогіка та методики: спеціальні Зб. наукових статей. Вип. II. К.: Вид-во НПУ ім М.П. Драгоманова, 2002. С. 8-13.
30. Заплатна С. До питання обстеження дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*. Вип. 3. Київ. Актуальна освіта. 2006. С. 35-41.
31. Колишкін О.В. Соціальна реабілітація дітей з порушеннями слуху засобами адаптивної фізичної культури / О.В. Колишкін. // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія: Соціально-педагогічна [відп. ред. В. І. Співак, упорядник О.В. Гаврилов]. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С. 2006. С. 305–309.
32. Кондратенко В.О. Особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з дизартрією / В.О. Кондратенко, Ю.А. Волошина // Логопедія: Науково-методичний журнал. 2013. №4. С. 40-44.

33. Конопляста С.Ю. Дизартрія у систематиці мовленнєвих порушень (сучасний погляд) / С.Ю. Конопляста, А.О. Синиця // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ ім.і М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 66. С. 111-116.
34. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак. Київ: Знання, 2010. 293 с.
35. Конопляста С.Ю. Розвиток дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння. Теорія та практика: Монографія. Київ. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. 287с.
36. Конопляста С.Ю. Психолого-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей з ринолалією: Автореферат дис... док. пед. наук. К., 2010. 46 с.
37. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак; за ред. М.К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с.
38. Конопляста С.Ю. Ринолалія від А до Я: Монографія. К.: Книга-плюс, 2015. 312 с.
39. Кормич А.І., Багацький В.В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ ст.). Навчальний посібник. Одісей, Харків, - 2002.
40. Кус Б.І. Основні види порушень артикуляційної моторики при дизартрії / Б.І. Кус, О.І. Чекан // Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. І.І. Алмашій. Мукачево: РВВ МДУ, 2020. Вип. 2(6). С. 79-84.
41. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Слово. 2010. 376 с.
42. Лозович О.Д., Тур Р.Й. Психокорекційна робота в логопедичній практиці: Методичні рекомендації. Херсон: РПО, 2003. С. 64-73.

- 43.Лурия А.Р. Материалы к генезису письма. *Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии*. Москва. Просвещение. 1980. С. 178-198.
- 44.Мартиненко В.О. Індивідуальний підхід до формування і розвитку навички читання молодших школярів: методичний посібник. Київ, 2020. 104 с.
- 45.Мартиненко І.В. Особливості готовності до школи дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Імідж сучасного педагога*. 2005. № 6-7. С. 35-38.
- 46.Мартинюк В. Ю. Мінімальна мозкова дисфункція : навч. посібник / В.Ю. Мартинюк, С. М. Зінченко. К.: Інтермед., 2011. 168 с. 8.
- 47.Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови. Логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників: навч. посібник. К.: Видавничий дім "Слово", 2010. 288 с.
- 48.Мастюкова Е.М. Дизартрия //Логопедия. М., 1989 2002.
- 49.Мастюкова Е.М. Особенности личности учащихся с церебральным параличом // Особенности психофизического развития учащихся специальных школ для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. М., 1985.
- 50.Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвеева М.П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2010. 264 с.
- 51.Мілевська О.П. Змістові засади формування дієслівної лексики у дошкільників із ЗНМ. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2021. № 37. С. 156-160.
- 52.Мілевська О.П. Особливості семантичної домінанти сприймання слів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Вип. 15. Кам'янець-Подільський. Видавець Панькова А.С., 2020. С. 145-155.

53. Основи логопедії з практикумом із звуковими: навч. посібник для студ. середовищ. пед. навч. закладів / М. ф. Фомічова, Т.В. Волосовець, Є.Н. Кутепова та ін; за ред. Т. В. Волосовець. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. - 217 с.
54. Рібцун Ю.В. До питання диференційної діагностики дислалії та мінімальних проявів дизартрії / Ю.В. Рібцун. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. 2012. №21. С. 227-232.
55. Рібцун Ю.В. Характеристика фонетико- фонематичної складової мовлення дітей п'ятирічного віку життя Із ФФНМ // В.Ю. Рібцун/ Український логопедичний вісник: зб. наук. праць. Вип. 2, 2011. С. 36-53
56. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава: Довкілля. К., 2008. 712 с.
57. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії / Є. Ф. Соботович. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с.
58. Соботович Є.Ф. Спеціальна педагогіка / Є.Ф. Соботович // Український радянський енциклопедичний словник. К.: УРЕС, 1989.
59. Соботович Є.Ф. Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник. К.: ІСДО, 1995. 204 с. Рос. мовою.
60. Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с.
61. Соботович Є.Ф. Про механізми формування фонематичного сприйняття в дітей віком у процесі онтогенезу / Є.Ф. Соботович, І.Е. Соботович // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 2-3 листопада 1994р. К., 1994. С. 267-270.
62. Соботович Є.Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування. К. : ІЗМН, 2007. 44 с.

63. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / В.І. Бондар, Л.С. Вавіна, А.М. Висоцька, Є.Ф. Соботович та ін. За ред. акад. В.І. Бондаря. Луганськ: «Альма-матер», 2003.
64. Таган Л. Основні напрями роботи з формування просодичного компоненту мовлення у дітей з дизартрією. Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету: серія :педагогіка. Вип. 2 (29), 2022. С. 133-137
65. Тарасун В.В. Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку: Авторефер. дис... док. пед. наук. К., 1999. 57 с.
66. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку дошкільного навчання: діагностика і формування. Монографія. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. 299 с.
67. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ-2004. К-сть сторінок, 1. MIMEtype. MD5. Розмір файлу, 0 MB. Дата викладення: 2008.12.19.
68. Теорія і практика сучасної логопедії: Зб. наукових праць: Вип. 1. К.: Актуальна освіта, 2004. 168 с.
69. Теорія і практика сучасної логопедії: Зб. наукових праць: Вип. 4. К.: Актуальна освіта, 2007. 166 с.
70. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія та практика сучасної логопедії: Зб. наукових праць: Вип. 4. К.: Актуальна освіта, 2007. С. 3-18.
71. Тищенко В.В., Рібцун Ю.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. К.: Літера ЛТД, 2006. 128 с.
72. Тищенко В.В. Перспективи вивчення особливостей пізнавальної та мовленнєвої діяльності дітей з ДЦП // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. Суми, 2012. С. 53-56.

73. Трофименко Л.П. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс, 2013. Київ : ПП «Актуальна освіта». 108 с.
74. Трофименко Л.І. Механіми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання, 2013. № 1. С. 9-13.
75. Український дефектологічний словник / В.І. Бондар, Л.С. Вавіна, А.М. Висоцька, Є.Ф. Соботович та ін. За ред. акад. В.І. Бондаря. К.: Милосердя України. 2001.
76. Филичева Т. Б. Коррекционное обучение и воспитание детей 5-летнего возраста с общим недоразвитием речи / Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина. М., 1989. 44 с.
77. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада : в 2 ч. Ч. I. Первый год обучения (старшая группа) : пособие для студентов дефектологических факультетов, практических работников специальных учреждений, воспитателей детских садов, родителей / Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина. М. : Альфа, 1988. 103 с.
78. Шавкуненко М.Д. Корекція дизартричних розладів у дітей старшого дошкільного віку / М. Д. Шавкуненко // Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.), Т. Ю. Маркіна, Л. Є. Перетяга]. Харків : ХНПУ, 2020. С. 342–346.
79. Швалюк Т.М. Формування складнопідрядних багатокомпонентних речень і складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. - № 27. 242 с. С. 225-230.

- 80.Шеремет М.К. Актуальні проблеми спеціальної освіти. // Науковий часопис. Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П., 2007. № 7. С. 79-81.
- 81.Эволюционная неврология раннего детского возраста // Руководство по неврологии раннего возраста / Л.О. Бадалян, Л.Т. Журба, Н.М. Всеволожская. К., Здоров'я, 1980. С. 5-18.
82. Хрестоматія в логопедії: навчальний посібник / Шеремет М.К., Мартиненко І.В. / К.: КНТ, 2006. 360 с.
- 83.Хватцев М.Є. Попередження та усунення недоліків мови: посібник [для логопедів, пед. вузів та батьків], 2004. 272 с.